

УДК 376- 352

Ю.Я. Мединська

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ДИСЦИПЛІНИ "ПАТОПСИХОЛОГІЯ" У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ КОРЕКЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюється важливість системного вивчення дисципліни "Патопсихологія" студентами педагогічних спеціальностей, у тому числі фахівців з корекційної педагогіки. Представлено компоненти навчальної програми з патопсихології, що викладається бакалаврам з соціальної педагогіки у ВНЗ "Український католицький університет". Зазначено труднощі, що виникають при викладанні курсу та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова. Корекційна педагогіка, підготовка фахівців, патопсихологія.

Статья освещает важность системного изучения дисциплины "Патопсихология" студентами педагогических специальностей, в том числе специалистами по коррекционной педагогике. Представлены компоненты учебной программы по патопсихологии, которая преподается бакалаврам по социальной педагогике в ВУЗ "Украинский католический университет". Отмечены трудности, которые возникают при преподавании курса и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова. Коррекционная педагогика, подготовка специалистов, патопсихология.

Постановка наукової проблеми та її значення. Підготовка фахівців у галузі корекційної освіти є комплексним та системним процесом, що включає вагому інтердисциплінарну складову. Зокрема, фахівці – корекційні педагоги, окрім знань і умінь з педагогічних, психологічних, соціально-гуманітарних дисциплін, повинні мати базові компетенції у сфері суто біологічних та медичних предметів, таких як анатомія та фізіологія вищої нервової діяльності, основи медичних знань, валеологія, патопсихологія, дефектологія тощо. Очевидно, що такі галузеві стандарти підготовки фахівця відображають специфіку його діяльності, що передбачає виконання консультативної, діагностичної, реабілітаційної, корекційної та психотерапевтичної функцій. Важливе місце у професійному формуванні фахівця з

корекційної педагогіки посідає дисципліна "Патопсихологія" - галузь медичної психології, що перебуває на стику двох дисциплін, психології та медицини, і, як навчальна дисципліна, передбачає засвоєння студентами ґрунтовних знань специфічного міждисциплінарного характеру. Викладання цього курсу та опанування його студентами вимагають як від педагога, так і від студентів чіткого уявлення про місце набутих знань у професійному світогляді корекційного педагога та про можливість застосування набутих навиків у поточній роботі.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Огляд літератури з даної тематики виявляє певні розбіжності у підходах до визначення предмету та сфери застосування корекційної педагогіки. Зокрема, Синьов В.М. визначає корекційну педагогіку як "систему знань про особливості навчання і виховання дітей із різними вадами психофізичного розвитку у спеціалізованих освітніх установах" [1, с. 4], Якса Н.В. - як "галузь знань, яка вивчає закономірності, причини виникнення проблем у розвитку і поведінці дитини, розробляє шляхи і способи їх виправлення" [2, с. 25]. Інші дослідники вважають предметом корекційної педагогіки допомогу "звичайним дітям і підліткам, які зазнають адаптаційних труднощів у навчальних закладах загального призначення" [3, с. 60]. Відповідно, й комплекс знань та умінь, якими повинні оволодіти майбутні фахівці, особливо у рамках циклу дисциплін вільного вибору, можна визначати з неоднаковими пріоритетами та відмінностями у деталях. Але у кожному разі корекційний педагог, працюючи з різними категоріями дітей та їхніх батьків, повинен володіти базовими компетенціями у сфері визначення психічної норми та патології, розпізнавання випадків, котрі потребують втручання психолога, психотерапевта чи психіатра, чітким уявленням про фактори ризику, специфіку проявів, безпосередні та віддалені наслідки психічних порушень тощо. Відтак, вивчення курсу "Патопсихологія" має важливе значення у підготовці фахівців у сфері корекційної педагогіки.

Як свідчить аналіз доступних для ознайомлення навчальних планів з підготовки корекційних педагогів деяких вищих навчальних закладів, дисципліна "Патопсихологія" викладається не у кожному з них. Так, в Уманському державному педагогічному університеті ім. П. Тичини викладається "Психопатологія" [4] - медична дисципліна, яка, на відміну від патопсихології, досліджує суто медичні проблеми етіології, патогенезу та лікування психічних розладів, оминаючи проблеми психології осіб, котрі страждають на психічні розлади. У Херсонському державному університеті вивчають предмети "Дефектологія з основами психопатології" та "Нервові та психічні хвороби" [5]. Натомість вивчення курсу "Патопсихологія" тісно пов'язане з дисциплінами з кола психокорекції, психотерапії, психологічного консультування та

дорадництва, соціальної реабілітації та соціотерапії. Відтак, викладання вищеназваних дисциплін без бази патопсихологічних знань є дещо обмеженим (якщо при цьому виключаються теми психічної патології) або ж несистематичним (якщо теми психічної патології включаються, але висвітлюються коротко та недостатньо об'ємно в рамках цих курсів).

Мета статті – представити ключові компоненти навчальної програми з дисципліни "Патопсихологія", що викладається при підготовці фахівців з соціальної педагогіки на прикладі досвіду ВНЗ "Український католицький університет".

Завдання статті – представити навчальну програму дисципліни "Патопсихологія" на рівні підготовки бакалаврів зі спеціальності "Соціальна педагогіка", висвітлити проблемні моменти у навчальному процесі, намітити шляхи їх розв'язання.

Методи. У статті представлено програму дисципліни "Патопсихологія", розроблену із застосуванням загальнонаукових методів теоретичного аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення матеріалів, реферування та тезового викладу наукових робіт, а також методи планування і проектування навчального курсу.

Виклад основного матеріалу. Загальний обсяг курсу "Патопсихологія" становить 3 кредити: 108 академічних годин, з них 62 аудиторних. Викладається дисципліна для студентів 4 курсу, форма підсумкового контролю – іспит.

АНОТАЦІЯ. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ. Патопсихологія - практичний розділ медичної психології, предметом котрого є порушення психічних процесів і станів, аналіз патологічних змін на основі їх порівняння з нормою. Курс знайомить студентів з основними положеннями патопсихології, методологічними відмінностями між психопатологією та патопсихологією, а також клініко-феноменологічним та експериментально-психологічним підходами до вивчення психічного стану індивіда. Курс "Патопсихологія" передбачає вивчення патологічних психічних феноменів на рівні симптому, синдрому та нозологічної одиниці (хвороби чи розладу). Курс передбачає висвітлення етичних та деонтологічних аспектів професійної діяльності у сфері охорони психічного здоров'я.

При вивченні курсу "Патопсихологія" студенти повинні володіти знаннями з дисциплін "Загальна психологія", "Психологічна діагностика", "Вікова психологія". Матеріали курсу спираються на базові знання студентів з названих напрямків та логічно доповнюють їх інформацією про патологічні стани і процеси психіки, навиками їх розпізнавання та етико-деонтологічними засадами професійної діяльності у психіатричних закладах.

Курс включає аудиторну роботу у формі лекцій, практичних та семінарських занять, самостійну роботу студентів у формі опрацювання лекційного матеріалу, підготовки до семінарських занять, опрацювання додаткової літератури, а також контроль у формі проміжної контрольної роботи та заключного іспиту.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ. У результаті вивчення курсу "Патопсихологія" студент повинен знати базові поняття патопсихології; клініко-феноменологічні характеристики основних патопсихологічних симптомів, синдромів, нозологічних груп (хвороб, розладів); спеціалізовані психодіагностичні методики, котрі застосовуються при патопсихологічній діагностиці; етичні та деонтологічні засади професійної діяльності у сфері охорони психічного здоров'я. У результаті вивчення курсу "Патопсихологія" студент повинен вміти застосовувати на практиці здобуті знання про первинне розпізнавання патопсихологічних станів та процесів; орієнтуватись в основних класах симптомів, синдромів та нозологічних груп патопсихологічних розладів; використовувати психодіагностичні методики у соціально-педагогічній роботі в сфері охорони психічного здоров'я; надавати соціально-педагогічну та психологічну допомогу пацієнтам та їх сім'ям у обсязі, що відповідає кваліфікації соціального педагога (психологічне просвітництво, психологічне консультування, надання елементарної психокорекційної допомоги); виконувати функціональні обов'язки соціального педагога у медичних та реабілітаційних закладах психіатричного профілю.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ. РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПАТОПСИХОЛОГІЯ.

Тема 1. Теоретико-методологічні засади патопсихології.

Історія розвитку патопсихології: уявлення про психічне здоров'я від доісторичних часів і до наших днів. Витоки патопсихології у шаманстві, "відкриття" позасвідомого в ХХ столітті. Відмінність між поняттями "патопсихологія" та "психопатологія". Місце патопсихології в системі галузей психології. Патологічні психічні процеси та стани як об'єкт патопсихології. Методи патопсихологічного дослідження. Якісні та кількісні методи патопсихологічного дослідження. Базові поняття патопсихології – "діагностичні альтернативи" (нозос-патос, екзогенне-ендогенне, реакція-стан-розвиток, невротичне-психотичне, адаптація (компенсація) – дезадаптація (декомпенсація), дефект – одужання – хроніфікація, позитивні – негативні симптоми). Деонтологічні принципи діяльності соціального педагога у сфері охорони психічного здоров'я.

Тема 2. Розлади чуттєвого пізнання (відчуття та сприймання).

Поняття про відчуття. Модальності відчуттів. Властивості відчуттів: абсолютний та фізіологічний поріг чутливості, чутливість до розрізнення, адаптація та сенсibiliзація, структурна характеристика

відчуттів. Кількісні та якісні види патології сфери відчуттів (анестезія, гіпестезія, гіперестезія, синестезія, сенестопатія, фантомні болі, синестезія). Поняття про сприймання. Основні властивості сприйняття: константність, цілісність, об'ємність, зовнішня проекція, відчуття власної активності, афективний фон сприйняття. Порушення сприйняття: ілюзії, галюцинації, психосенсорні розлади.

Тема 3. Розлади абстрактно-логічного пізнання.

Поняття про абстрактно-логічне пізнання. Патопсихологія мислення: порушення динаміки, зв'язності, патологія окремих видів мислення, патологія спрямованості мислення, патологія суджень та умовиводів. Синдроми патології мислення: надцінні ідеї, маячення.

Тема 4. Розлади уваги, пам'яті, інтелекту.

Поняття про увагу. Властивості уваги: обсяг, концентрація, стійкість, переключення, вибірковість. Види уваги: довільна, мимовільна, післядовільна. Патопсихологічні симптоми порушення уваги: звуження обсягу уваги, зміна пропорції довільної і мимовільної уваги, виснажуваність уваги, тугорухомість (інертність), порушення спрямованості уваги, апрозексія. Поняття про пам'ять. Види пам'яті: образна (чуттєва), інтелектуальна (символічна), емоційна, рухова; короткострокова та довгострокова; осмислене та механічне запам'ятовування. Патопсихологія пам'яті: кількісні та якісні порушення пам'яті. Поняття про інтелект. Нетотожність мислення та інтелекту. Загальні ознаки розумової відсталості (олігофренії). Види розумової відсталості: вроджена та набута. Клінічна характеристика розумової відсталості. Ступінь розумової відсталості: легка, помірна, глибока. Деякі види вроджених та набутих форм розумової відсталості. Діагностика розумової відсталості.

Тема 5. Розлади сфери емоцій, волі, потягів.

Поняття про емоції. Варіанти класифікації емоцій: на основі знаку; модальності; за впливом на стан організму; емоції спокою та емоції очікування. Форми прояву емоцій: афект, пристрасть, настрої, ситуативні реакції. Патопсихологія емоційної сфери: порушення настрою; порушення емоційних реакцій; порушення експресії. Поняття про волю. Патопсихологічні прояви у сфері волі: кількісні порушення (гіпербулія, гіпобулія, абулія); якісні порушення (парабулія); порушення потягів; психомоторні порушення. Поняття про потяг та інстинкт. Порушення психічної діяльності на рівні потягів та на рівні інстинктів.

Тема 6. Психомоторні розлади. Порушення свідомості та самосвідомості.

Поняття про психомоторику. Типи психомоторних розладів: акінезія, гіпокінезія, гіперкінезія, паракінезія. Симптоми негативізму.

Симптоми мутизму. Види ступору: кататонічний, реактивний, депресивний. Ступор з восковою гнучкістю. Субступорозні стани. Стани рухового збудження: кататонічне, гебефренічне, маніакальне, імпульсивне. Настирливі дії. Розвиток свідомості в нормі. Розлади свідомості. Критерії порушеної свідомості. Синдроми виключення свідомості. Синдроми потьмарення свідомості: делірій, онейроїд, аменція. Присмеркове потьмарення свідомості. Поняття про самосвідомість. Клінічні прояви порушення самосвідомості: дереалізація, деперсоналізація.

Тема 7. Іпохондричні синдроми. Феномени настирливості.

Поняття про іпохондрію. Історія вивчення питання. Відмінність між формою (симптомом) та змістовним наповненням (зміст переживань). Види іпохондричних синдромів. Узагальнений огляд феноменів настирливості: обсесії, компульсії, фобічні настирливості.

РОЗДІЛ 2. ПАТОПСИХОЛОГІЯ ОКРЕМИХ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ.

Тема 8. Ендогенні психічні розлади.

Шизофренія: клінічні форми та типи перебігу. Поняття про шизотипальний розлад. Формування психічного дефекту. Дефіцитарна симптоматика. Типи дефекту при шизофренії. Вікові особливості перебігу шизофренії. Поняття про афективні розлади. Депресія та манія. Види депресії: психогенна, ендогенна, соматогенна. Типи перебігу ендогенних афективних розладів: біполярний та монополярний. Клінічна картина афективних розладів. Симптоми тривоги, нудьги та деперсоналізації в структурі депресивного афекту. Фактори суїцидального ризику. Клінічні особливості шизоафективного розладу.

Тема 9. Екзогенні психічні розлади (алкоголізм, наркоманія).

Поняття про алкогольну залежність. Патологічний потяг до алкоголю. Синдром залежності. Абстинентний синдром. Гостра алкогольна інтоксикація: просте алкогольне сп'яніння, змінені форми алкогольного сп'яніння, патологічне сп'яніння. Хронічний алкоголізм: клінічні прояви та закономірності перебігу. Алкогольні (металкогольні) психози. Особливості жіночого алкоголізму. Вікові особливості алкоголізму. Клінічні прояви та перебіг наркоманії. Вікові особливості наркоманії. Класифікація наркоманій. Особливості деяких форм наркоманій. Абстинентний синдром при наркоманії.

Тема 10. Психогенні захворювання (психогенні (реактивні) психози, посттравматичний стресовий розлад).

Поняття про психогенні (реактивні) психози. Псевдодеменція, синдром Ганзера. Гостра реакція на стрес. Істеричні психози.

Психогенні депресії, манії, параноїди. Поняття про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Клінічні прояви ПТСР.

Тема 11. Психосоматичні розлади.

Психосоматичний підхід у медицині та психології. Історія питання. Соматоформні розлади та поняття соматизації. Клінічна специфіка соматоформних та соматизованих розладів. Диференційна діагностика у сфері психосоматики. Нозогенні реакції: анозогностичний та гіпернозогностичний варіанти.

Тема 12. Пограничні психічні розлади (невротичні розлади, розлади особистості).

Історія вивчення невротичних розладів. Зв'язок неврозу та конфлікту. Клінічні форми неврозів: неврастенічний, obsесивно-компульсивний, тривожно-фобічний види неврозів. Поняття про особистість та характер. Преморбідний тип особистості. Акцентуація особистості. Типи акцентуації згідно К. Леонгарда, А. Личко. Розлад особистості (психопатія). Типи розладів особистості згідно підходів П. Ганнушкіна, К. Шнайдера. Діагностика розладів особистості згідно Міжнародної класифікації хвороб 10 перегляду. Патологічний розвиток особистості.

Тема 13. Патологія психічного розвитку. Психічні порушення, характерні для дитячого та підліткового віку.

Стадії психічного розвитку людини. Вікові кризи, патологічне протікання вікових криз. Затримка психічного розвитку. Види інфантилізму: психофізичний (гармонійний) та психічний (дисгармонійний). Ранній дитячий аутизм. Клінічна характеристика синдромів раннього дитячого аутизму: синдром Каннера, синдром Аспергера. Синдром гіперактивності з дефіцитом уваги у дітей. Розлади поведінки у підлітків (гебоїдний синдром). Синдром дисморфофобії (дисморфоманії). Нервова анорексія.

Тема 14. Ендогенно-органічні розлади (епілепсія, атрофічні процеси головного мозку). Екзогенно-органічні розлади (психічні порушення при черепно-мозкових травмах, пухлинах, інтоксикаціях).

Класифікації епілепсії. Клінічні прояви епілепсії. Судомні та без судомні форми пароксизмів. Зміни особистості при епілепсії. Поняття про атрофічні захворювання головного мозку. Клінічні прояви атрофічних захворювань (хвороба Альцгеймера, хвороба Піка, хвороба Паркінсона): мнестичні, емоційні, когнітивні, кінетичні та поведінкові порушення. Поняття про екзогенно-органічні розлади. Специфіка порушень при ЧМТ, пухлинах головного мозку, інтоксикаціях різного генезу.

При викладанні дисципліни нами широко використовується ілюстративний матеріал, зокрема, опорним є збірник клінічних

розборів за редакцією О. Гофмана [6]. Під час практичних занять студенти знайомляться із представленим у збірнику клінічним матеріалом, аналізують його, маючи змогу практично застосувати набуті знання, формувати основи клінічного бачення. Разом з тим, як свідчить наш досвід, студенти відчувають серйозні труднощі при вивченні дисципліни "Патопсихологія". Соціальні стереотипи щодо психічного здоров'я, соціокультурні особливості у визначенні норми і патології, певний страх при осмисленні матеріалу курсу перешкоджають формуванню виваженого та серйозного ставлення майбутніх фахівців до осіб, котрі потерпають від психічних розладів. Ми бачимо можливість розв'язання цієї проблеми шляхом забезпечення умов для проходження студентами практики у психіатричних закладах відкритого типу – власне таким шляхом студенти мають можливість зіткнутись з реальністю ментальних проблем, скласти для себе коректне уявлення про поведінку, почуття та спосіб мислення осіб з проблемами психічного здоров'я.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищесказане, підсумуємо:

1. Професійне формування фахівця з корекційної педагогіки має значною мірою інтердисциплінарний характер, у контексті якого патопсихологія як наука на стику психології та психіатрії має важливе значення для підготовки майбутнього фахівця. Матеріал курсу формує базові знання, необхідні для повноцінного опанування такими дисциплінами, як психологічна діагностика, психологічна корекція, психологічне консультування та дорадництво, основи психотерапії, соціотерапія.

2. Як свідчить досвід, при вивченні дисципліни "Патопсихологія" студенти стикаються з психологічними труднощами, які можна подолати шляхом забезпечення проходження практики у психіатричних закладах відкритого типу, під керівництвом медичного чи клінічного психолога, психотерапевта.

3. Напрямок подальшого дослідження даної тематики є розробка програми практики студентів з урахуванням специфіки роботи в психіатричному закладі.

4. Набуті студентами знання допоможуть їм у майбутній професійній діяльності адекватно розпізнавати психічні стани у дітей та дорослих з метою вчасного інформування про можливі психічні порушення та скерування при потребі дітей і дорослих на консультацію до фахівця-медика.

Список використаних джерел

1. Синьов В.М. Навчальна програма дисципліни "Основи корекційної педагогіки": для пед. спец. вищих закладів освіти; напрям підготовки 0101 "Педагогічна освіта" / В.М. Синьов. – К. : Ін-т іннов. технол. і змісту освіти МОН України, 2006. – 13 с.
2. Якса Н.В. Корекційна педагогіка: метод. посіб. / Н.В. Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 188 с.
3. Баєва Т.Ф. Корекційна педагогіка як галузь педагогічної науки / Т.Ф. Баєва // Освіта Донбасу. – № 2 (145). – 2011. – С. 57-65.
4. Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. Напрямок підготовки 6.010105 Корекційна освіта. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=272. – Назва з екрану.
5. Херсонський державний університет. Інформація про спеціальність "Корекційна освіта (за нозологіями)" – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.university.kherson.ua/About/Faculty/INaturalScience/ChairCorrectingEdu/spec.asp>

In the article has been described the importance of systematic studying of "Abnormal psychology" for the students of pedagogical specialties, including direction of special pedagogic. The components of program "Abnormal psychology" are presented which is laid out bachelors from social pedagogic in the "Ukrainian catholic university". Difficulties which arise up at teaching of this subject and the ways of their overcoming are presented.

Keywords: Special pedagogic, studying of specialists, abnormal psychology.

Отримано 25.2.2012

УДК 37.048(477)(09)

В.П. Мушинський

ІСТОРИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО-МЕДИКО- ПЕДАГОГІЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

У статті наведено результати теоретичного вивчення основних етапів історичного розвитку та становлення вітчизняної системи психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК). Узагальнено організаційні моделі сучасної ПМПК системи освіти України.